

Arendts ideeën over het kwaad verfilmd

Arendt-kenner Marieke Borren over de film 'Hannah Arendt'

Achtergrond - 2 mei 2013

Hannah Arendt vertrok in 1961 naar Jeruzalem om verslag te doen van het proces tegen Adolf Eichmann, de organisator van de Holocaust. Daar ontwikkelde de Duits-joodse filosofe haar ideeën over de banaliteit van het kwaad. Over deze periode gaat de Duitse film 'Hannah Arendt', die vanaf vandaag in Nederland draait. Arendt-kenner Marieke Borren: "De dingen die Arendt zei, daar was toen lang niet iedereen rijp voor."

"Het grootste kwaad in de wereld is het kwaad dat gepleegd wordt door nobody's. Door mensen zonder motieven, zonder overtuigingen, zonder een kwaadaardig hart. Door mensen die weigeren individuen te zijn. En het is dit fenomeen dat ik de banaliteit van het kwaad heb genoemd." De Duitse filmmaker Margarethe von Trotta laat Hannah Arendt aan het eind van de film in een overvolle collegezaal haar punt nog een keer heel duidelijk maken. In werkelijkheid heeft dit college nooit plaatsgevonden, zegt Arendt-kenner Marieke Borren, maar is het een samenvoeging van teksten uit brieven, boeken en artikelen.

'De banaliteit van het kwaad' is de ondertitel van Arendts boek 'Eichmann in Jeruzalem', dat ze schreef over het proces tegen de organisator van de Holocaust Adolf Eichmann. De hoge SS-functionaris stond 1961 terecht in Jeruzalem. Arendt, die sinds 1941 in de Verenigde Staten woonde, deed voor The New Yorker verslag van het proces.

Bureaucraat

Haar artikelen en later haar boek wekten hevige beroering. "Arendt zag en beschreef Eichmann niet als een monster, maar als een bureaucraat, iemand die zonder nadenken bevelen uitvoerde", legt Borren uit. Eichmann zag zichzelf als een radertje in een groot geheel. De film toont originele beelden van het proces, waarin Eichmann vertelt hoe hij de transporten naar de kampen organiseerde. Dat de joden die hij transporteerde naar de gaskamers gingen, daar stond hij buiten, vond hij. Dat was geen onderdeel van zijn werk.

[Marieke Borren](#)

is politiek filosoof en promoveerde in 2010 bij het Duitsland Instituut Amsterdam op het proefschrift 'Amor Mundi. Hannah Arendt's Political Phenomenology of World'.

“De dingen die Arendt zei, daar was zeker in die tijd lang niet iedereen rijp voor”, aldus Borren. Dat Arendt Eichmann een sukkel noemde die zonder ideologische overtuiging verschrikkelijke dingen deed, was voor veel mensen schokkend. Ook werd haar kwalijk genomen dat ze joodse raden beschuldigde van collaboratie met de nazi's. In verschillende landen, niet in de laatste plaats in Nederland, leverden die raden namenlijsten aan, waarmee ze het de nazi's makkelijker maakten joden te deporteren.

Sarcastisch

Ook Arendts toon speelde haar parten. Borren: “Arendt is hard en sarcastisch in haar werk. Als persoon niet, ze onderhield warme vriendschappen, maar naar buiten toe wel.” Daarnaast was Arendt trots. “Dat zie je aan haar hele inhoudelijke intellectuele gerichtheid. Argumenten waren belangrijk, op de man spelen deed je niet en ingaan op scheldpartijen al helemaal niet”, zegt Borren. “Persoonlijk heeft ze erg geleden onder de scheldpartijen en de kritiek, zeker van die van haar vrienden. Ze heeft er vrienden door verloren.”

In de film zit een fragment waarin haar vriend, de zionist Blumenfeld, haar op zijn sterfbed verwijt geen liefde voor het joodse volk te hebben. Borren: “Arendt antwoordt dat ze geen liefde voor een volk voelt, maar voor concrete personen. In werkelijkheid zei ze dat niet tegen Blumenfeld, maar schreef ze dat in een open brief aan Scholem, een joodse religiehistoricus. Dat gooide nog meer olie op het vuur.”

Critici

Arendts critici komen er in de film niet best af, vindt Borren. “Dat is een van de weinige kritiekpunten die ik op de film heb. Von Trotta doet Arendt recht. Ze heeft samengewerkt met de Arendt-biograaf Elisabeth Young-Bruehl. Dat merk je. En Barbara Sukowa is een goede actrice, die haar overtuigend speelt. Maar je wordt als kijker wel erg verleid om te zeggen: Arendt heeft gelijk. Haar critici worden afgeserveerd als dom, benepen, irrationeel of ideologisch verblind. Terwijl een deel van de kritiek best terecht was. Je hoefde geen sneu type te zijn om kritiek op haar te hebben.”

Overigens is later gebleken dat Eichmann wel degelijk een overtuigde antisemiet was, zegt Borren. “Maar dat was in de tijd dat de film speelt nog niet bekend.”

De film gaat vooral in op Arendts ideeën over de aard van het kwaad, zegt Borren. “Dat was een belangrijk onderdeel van haar filosofie. Maar nog belangrijker zijn Arendts ideeën over het oordeelsvermogen, of wat zij gedachteloosheid noemt. Daarmee verklaart ze het kwaad. Dat zie je veel minder terug in de film.”

Oordeelsvermogen

Eichmann was een intelligente man, aldus Arendt, en geen psychopaat. Dat concludeerden ook de psychiaters die hem onderzochten. “Als je iemand een psychopaat noemt, is hij niet verantwoordelijk voor zijn daden. Maar Eichmann was dat wel, vond Arendt. Je moet zelf nadenken en je verplaatsen in de positie van anderen. Dat zijn de kenmerken van wat Arendt goed oordeelsvermogen vindt”, zegt Borren.

“Anders dan intelligentie, die aangeboren is, kun je oordeelsvermogen oefenen, zegt ze. Eichmann had op elk willekeurig moment in zijn leven anders kunnen handelen dan hij deed, schrijft Arendt in haar boek. Maar dat heeft hij niet gedaan. Dat is zijn verantwoordelijkheid.”

Dit is een artikel gedownload via duitslandinstituut.nl.

Artikel: <https://duitslandinstituut.nl/artikel/76/arendts-ideeen-over-het-kwaad-verfilmd>